

Kompletní nabídka produktů pro knihovny

Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy v Praze*

Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy v Praze nabízí knihovnám již více než jedno desetiletí softwarové produkty patřící k technologické špičce. Tento článek Vás chce seznámit se šesti produkty tvořícími naše současné portfolio – všechny jsou určeny pro knihovny a pro informační centra, pro jejich návštěvníky a pro jejich pracovníky. Možná se divíte, proč tak velké množství produktů – cožpak si knihovníci a čtenáři nevystačí s jedním produktem, s dostatečně mocným, komplexním, spolehlivým a pohodlným automatizovaným knihovním systémem?

Donedávna si vystačili – i standardní systém nabízel vše potřebné: pro čtenáře pohodlný OPAC s hypertextovou strukturou umožňující i komunikaci s knihovníkem, pro knihovníky přesnou, podrobnou katalogizaci a pohodlnou akvizici, pro obě strany důvěryhodný výpůjční modul. Pokud systém umožňoval i snadné přebírání záznamů, zdálo se, že knihovna snad má už vše, co pro spokojenost čtenářů i svoji potřebuje.

Ano – tohle platilo donedávna. Do té doby, dokud se neobjevil samozřejmý požadavek, aby se jednotlivé knihovny (archivy, informační centra) staly inherentní součástí internetového světa, do té doby, dokud knihovny jakožto součást internetového prostoru nezačali používat také jejich „virtuální“ čtenáři. Tito noví uživatelé byli připraveni absorbovat vedle klasických služeb i služby nové, služby přidané a služby typicky internetové. Zavádění nových služeb vyžaduje dodržování platných standardů. Všechny následující standardy produkty našeho portfolia podporují:

- pro vyhledávání a výměnu dat: Z39.50, SRW, HTTP/XML, OAI– PMH,
- pro autorizaci a autentikaci: LDAP, Shibboleth, PDS (single sign–on),
- pro kontextové linkování: OpenURL,
- pro kódování dat: MARC, XML, Unicode,
- pro správu elektronických zdrojů: ERM systémy.

Příklady nových služeb z pohledu uživatelů:

- Čtenář chce nejen vyhledat pramen (řekněme pro jednoduchost např. monografii), vztahující se k nějakému tématu. Chce, aby mu knihovna nabídla vše, co právě jeho ohledně nalezené monografie může zajímat. Knihovna mu vyhoví prostřednictvím systému přidaných služeb **SFX**.
- Čtenář chce klást dotazy a vyhledávat nejen ve své vlastní knihovně, ta mu slouží jen jako brána do světa. A chce se ve světě pohybovat stejně, jako se pohybuje v prostředí vlastní knihovny. Umožní mu to systém **MetaLib**.
- Zpřístupňovaný svět, to už dávno nejsou jen soubory sekundárních informací. Přibyly např. sbírky digitálních objektů. S těmi si poradí systém **DigiTool**. A pokud jsou digitální objekty součástí fondu klasického a je tedy třeba operovat s nimi v katalogu klasickém, je k dispozici, a to v rámci AKS Aleph 500, modul ADAM.

---

* Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

- Knihovny už dávno nabízejí svým čtenářům i vstup do nejrůznějších databází. Tato problematika je při větším počtu databází administrativně složitá. Knihovníkům v tomto případě usnadní život systém **Verde**.

Se samotnými automatizovanými systémy tedy knihovna nevystačí – nicméně AKS jsou základem, na kterém v knihovně stojí vše ostatní. Krátce vás seznámíme se dvěma, a to se systémy **T Series** a **Aleph 500**.

1 T SERIES

T Series má za sebou dvanáctiletý úspěšný vývoj a dnes patří mezi stabilní a vyzrálé systémy. Nabízí knihovnám výhody z využití nejmodernějších technologií: knihovníci mohou bibliografické záznamy provázat s dalšími souvisejícími informacemi na internetu, jednoduše a pohodlně mohou přebírat záznamy ve formátu UNIMARC nebo MARC21 z katalogů vzdálených knihoven, katalog s T Series může být prohledáván MetaLibem Jednotné informační brány, T Series může plnohodnotně spolupracovat s SFX Jednotné informační brány nebo s SFX projektu Portál STM.

T Series patří mezi integrované modulární systémy, jeho základní moduly tvoří: Katalog, Výpůjční modul, Akvizice, Správa seriálů, WWW OPAC, Z39.50 server, Konverzní modul. Provozováním všech modulů knihovna využije všech vlastností T Series v plné míře, menší knihovny mohou za cenově výhodných podmínek plnohodnotně provozovat jen vybrané moduly.

WWW OPAC T Series je čtenářům k dispozici v 6-ti jazykových verzích, nabízí čtenářům on-line služby jako je prodlužování výpůjček a rezervace, umožňuje paralelní vyhledávání až v desítkách čtenářem vybraných knihovnických katalogích. Jako jeden z prvních WWW OPAC nabídl podporu OpenURL a definovanou link-to syntax na úroveň detailů záznamu. Pro čtenáře se zrakovým handicapem T Series nabízí speciální WWW OPAC. T Series OPAC pro slabozraké vznikl za úzké spolupráce s centry Tereza a Teresias.

Klíčové vlastnosti

- stabilita, vyzrálý systém s desetiletou tradicí v ČR,
- modulární architektura,
- plná funkcionalita knihovnického systému,
- podpora nových technologií – Z39.50 klient i server,
- podpora standardů (Unimarc, MARC21, OpenURL, ...),
- multiplatformový – MS Windows, Unix (Linux, AIX, HP-UX, ...),
- škálovatelný – roste s potřebami Vaší knihovny,
- možnost hostingu, ASP,
- aktivní skupina uživatelů – diskusní skupiny, setkání, spolupráce na vývoji.

Novinky pro 2005

V první polovině roku bude uvolněna verze 310 přinášející rozšířené API a desítky nových funkcí vyvinutých v úzké spolupráci se sdružením uživatelů Tinlib / T Series.

V roce 2005 je T Series nabízen za zvýhodněných podmínek v architektuře client-server. V této nejvýkonnější architektuře mohou knihovny využívat všech výhod prostředí posledních verzí MS Windows a Linux/Unix například pro poskytování on-line služeb výpůjčního

protokolu (rezervace, prodlužování) nebo rozeslání zpráv e–mailem (upomínky, potvrzení rezervace apod.).

Více informací na <http://tinlib.cuni.cz/>.

2 ALEPH 500

Plně integrovaný knihovnický systém ALEPH 500 nabízí dokonalé řešení automatizace vaší knihovny.

Klíčové vlastnosti

- třívrstvá architektura,
- robustnost, otevřenost, škálovatelnost,
- zachování modulární koncepce,
- vysoký výkon, stabilita, integrita dat,
- podpora SMTP a SMS,
- MARC21, UNIMARC, XML, Z39.50, Unicode,
- je vhodný pro malé knihovny i velká konsorcia.

Díky flexibilitě a přizpůsobivosti systému Aleph 500 mohou knihovny efektivně využívat všechny moduly a funkce systému ALEPH 500 a přizpůsobovat je svým požadavkům a potřebám. Jedním z nejnovějších modulů systému Aleph 500, který vám představujeme, je ADAM.

2.1 ADAM – Aleph Digital Asset Module

Speciální modul pro pohodlnou práci s digitálními objekty a metadaty v prostředí knihovního systému ALEPH 500.

Klíčové vlastnosti

- správa digitálních objektů,
- tvorba a správa metadat,
- kontrola přístupu k digitálním objektům,
- zobrazování náhledů digitálních objektů při stručném a úplném zobrazení popisných záznamů,
- plnotextové vyhledávání textových dokumentů,
- jednoduché paralelní vyhledávání fyzických dokumentů a digitálních objektů,
- generování statistik a sestav pro správce.

Díky modulu ADAM mohou knihovníci využívat bohaté funkce aplikace Katalogizace systému ALEPH 500 pro import digitálních objektů, vytváření popisných záznamů v libovolném bibliografickém formátu, např. MARC21, UNIMARC apod., definování příslušných technických a administrativních metadat.

Používáním modulu ADAM mohou knihovny plně integrovat digitální obsah s vlastními bibliografickými záznamy, např. k bibliografickým záznamům připojit naskenované obsahy knih, seriálů, zvukové ukázky, video sekvence, textové dokumenty apod. Rozšířené možnosti Web OPAC systému ALEPH 500 umožňují čtenářům vyhledávat nejen bibliografické záznamy fyzických jednotek, ale i digitální objekty. Digitální objekty je možné zobrazovat a textové objekty také plnotextově prohledávat. Tato nová funkcionalita knihovnického systému ALEPH 500 posouvá knihovny do nové oblasti úplné integrace knihovního fondu, ve

kteřé jsou knihy a seriály umístěny společně s obrazovými, zvukovými a audio–vizuálními záznamy.

Více informací na <http://aleph.cuni.cz/>.

3 DIGITOOL

Jednoduchý a efektivní nástroj pro budování, správu a zpřístupňování digitálních sbírek.

Klíčové vlastnosti

- metadata a plný text,
- podpora mnoha formátů dat pro obrázky, text, audio, video,
- podpora streaming technologií,
- kontrola přístupu k digitálním objektům,
- speciální rozhraní pro import objektů a metadat,
- DublinCore, MARC, XML, NISO Z39.87,
- Unicode (UTF–8),
- METS, EAD, JPEG2000,
- podpora všech významných komunikačních protokolů,
- interoperabilita s jinými systémy.

Novinky ve verzi 3.0

DigiTool verze 3.0 představuje významný mezník ve správě digitálních objektů. Přichází s kompletně propracovanou architekturou systému, která bude čelit požadavkům pro správu digitálních objektů a jejich uchovávání velice výkonnými moduly a funkcionalitami.

Jádro nové architektury tvoří Úložiště digitálních objektů, které je založené na JAVA technologii a které prostřednictvím technologií SOAP a JSP poskytuje flexibilní, otevřené rozhraní k externím aplikacím. Základ této aplikace nadále tvoří výkonná databáze Oracle. Úložiště digitálních objektů je dostupné i jako samostatná aplikace.

DigiTool verze 3.0 umožňuje ukládat metadata v XML a definovat tak vlastní formáty. Různé typy metadat jsou vytvářeny v prostředí aplikace DigiTool klienta. Vzhled DigiTool klienta a speciálního webového rozhraní byl od základu přepracován s důrazem na funkcionalitu a pracovní postupy. Díky tomu je možné vytvářet a archivovat komplexní objekty. Podporován bude např. standard METS (Metadata Encoding and Transmission Scheme). Z důvodu potřeby dlouhodobého uchovávání může být každý dílčí objekt daného komplexního objektu použit samostatně.

DigiTool verze 3.0 obsahuje modul Správa sbírek, který slouží na správu a zpřístupňování digitálních sbírek.

Více informací na <http://digitool.cuni.cz/>.

4 METALIB

Otevřený integrační nástroj pro budování jednotného uživatelského prostředí zpřístupňující různé informační zdroje a umožňující jejich paralelní prohledávání.

Klíčové vlastnosti

- přehledná organizace informačních zdrojů,
- jediné uživatelské rozhraní,

- jediné přihlášení,
- jednotná formulace dotazu,
- paralelní vyhledávání ve zdrojích přes Z39.50, SRW, HTTP/XML,
- sloučení výsledků,
- odstraňování duplicit,
- nabídka podle oprávnění,
- práce ve vlastním prostředí,
- přebírání záznamů.

Novinky ve verzi 3.0

Třetí verze systému MetaLib přináší zcela novou koncepci uživatelského rozhraní, které nabízí jak obsluhu laických uživatelů formou předvolených skupin zdrojů a jednoduchého vyhledávání, tak propracovaný systém pro výběr zdrojů a definici složitějších vyhledávacích podmínek pro náročnější uživatele. Rozhraní je více intuitivní, protože kopíruje pracovní postupy uživatelů. Vylepšené je i rozhraní pro administrátory, řada operací spojená se správou a konfigurací zdrojů byla přesunuta z operačního systému do webového prostředí. Zcela přepracována byla funkcionalita paralelního prohledávání, která je nyní rychlejší, pružnější a dokáže obsloužit více uživatelů. Možnosti vyhledávání rozšiřuje modul pro budování nazávislých indexů, který dokáže z jakýchkoli zdrojů s podporou OAI-PMH vytěžit a zindexovat data pro pozdější vyhledávání, přestože dané zdroje nemají vyhledávací rozhraní. Rozšířeny byly také možnosti konsorciálních modelů, které nyní umožňují lépe stanovovat míru autonomie a sdílení mezi jednotlivými členy konsorcia.

Více informací na <http://metalib.cuni.cz/>.

5 VERDE

Systém Verde je zcela novým nástrojem Ex Libris, který zajišťuje správu a kontrolu elektronických zdrojů v průběhu jejich životního cyklu a usnadňuje přístup k jejich obsahu.

Základním prvkem architektury Verde je znalostní databáze elektronických zdrojů, která vznikla díky nové generaci linkovacích serverů založených na úspěšné technologii SFX serveru. Vzhledem k rostoucímu a dynamicky se měnícímu počtu elektronických zdrojů nabízí Verde knihovnám ideální řešení a odpověď na různé druhy potřeb a úkolů, které s elektronickými zdroji souvisí.

Ve Verde je možné evidovat jednotlivé fáze práce s elektronickými zdroji, např.:

- výběr a ohodnocení,
- dohoda o zkušební lhůtě a testovací přístup,
- uzavření licence, získání trvalého přístupu na dobu určitou a zpřístupnění koncovým uživatelům,
- prodloužení nebo zrušení licence.

Verde rozlišuje v rámci elektronického zdroje několik úrovní: licenci a uživatelské podmínky, náklady a cenu, vlastní obsah elektronického zdroje (tj. jednotlivé tituly), administraci přístupu a uživatelská rozhraní. Velký důraz je kladen rovněž na hladké propojení s dalšími systémy:

- akviziční modul knihovního systému,
- čtenářský katalog (OPAC) a seznam elektronických časopisů na webových stránkách,

- portál knihovny a linkovací server.

V současné době je dokončena první verze systému Verde, která je testována u vybraných evropských a amerických knihoven.

Více informací na <http://www.exlibrisgroup.com/verde.htm>.

6 SFX

SFX je link server zajišťující propojení mezi bibliografickými záznamy a plnými texty. Propojuje bibliografické záznamy i s dalšími relevantními službami, jako je například elektronické dodání dokumentu. Link server SFX slouží jako nástroj pro propojení všech systémů provozovaných nebo používaných v knihovně.

Klíčové vlastnosti

- rozsáhlá znalostní báze s měsíční aktualizací,
- správa přes WWW rozhraní,
- podpora standardů (OpenURL, z39.50, XML),
- nativní podpora pro UTF-8 a podpora 8-mi bitových kódování Latin 2,
- bohatá funkcionalita pro podporu konzorcií,
- možnost hostingu, ASP,
- přes 700 instalací v 34 zemích,
- aktivní skupina uživatelů – diskuzní skupiny, mezinárodní setkání uživatelů,
- lokální podpora v ČR a SR.

Novinky ve verzi 3

Na začátku roku 2005 byla uvolněna verze 3 SFX serveru přinášející mnohá vylepšení a nové funkce. Patří mezi ně:

Podpora OpenURL v 1.0

SFX v3 podporuje OpenURL v1.0 San Antonion profil 1 a 2. Současně SFX v3 podporuje OpenURL v0.1 a hybridní OpenURL s prvky z v0.1 i 1.0.

Rozšířené možnosti při vlastních úpravách menu

Vzhled nabídky SFX v3 je řízen pomocí XML šablon a je tak možné jej jednoduše upravovat. Služby mohou být rozděleny podle důležitosti do dvou skupin. Služby ve druhé skupině se mohou zobrazovat volitelně až na vyžádání čtenářem. V základní nabídce SFX tak čtenáři vidí právě jen ty nejdůležitější služby. V hlavičce SFX nabídky lze nastavit libovolný rozsah zobrazení metadat.

Vícejazyčná verze

SXF v3 je možné provozovat v libovolném počtu jazykových verzí. Jazyková verze je řízena pomocí cookie. Cookie nastavuje například MetaLib – jazykové preference jsou tak mezi MetaLib a SFX automaticky synchronizovány.

Uživatel si kdykoli může vybrat jinou jazykovou verzi v pull-down nabídce jazykových verzí. Informace o vybrané jazykové verzi je uložena do cookie a použita při dalším spuštění SFX uživatelem.

A–Z seznam časopisů

Seznam časopisů je prohladatelný abecedně a podle předmětových kategorií.

Seznam je generovaný automaticky ze znalostní báze SFX a přístupný pro prohlédávání pomocí veřejně přístupného WWW rozhraní SFX.

Pro rychlé procházení je možné listovat seznamem po skupinách. Standardně jsou časopisy děleny do skupin podle písmen abecedy (A, B, C, D...). Správce SFX může skupiny upravit, například sloučit do skupin A–C, D–F,... atp.

Rozdělení časopisů do předmětových skupin definuje Ex Libris. Správce SFX může názvy skupin upravovat nebo použít vlastní třídění.

Citation linker

Pokud bude ve znalostní bázi SFX nalezeno více objektů odpovídajících zadané citaci, zobrazí se nabídka pro všechny objekty.

Citace nemusí být zadána přesně – čtenář může zadat počátek názvu časopisu nebo některá slova z názvu a SFX ve znalostní bázi dohledá všechny odpovídající časopisy.

U Citation Linkeru jsou použity stejné XML šablony jako u SFX nabídky. Tímto způsobem se snadno zajistí stejný vzhled SFX nabídky i Citation Linkeru.

Rozšíření znalostní báze

Databáze jsou uspořádány podle provozovatelů. Objekty obsahují nově také informace o vydavateli a místu vydání.

Upgrade procedury jsou zrychleny díky tomu, že není distribuována celá znalostní báze, ale jen změny.

SFX v3 podporuje Verde.

Mohou být vytvářeny lokální objekty i bez ISBN, ISSN nebo LCCN.

U objektu je k dispozici také pole pro uložení lokálního identifikátoru objektu – například čísla časopisu v EZB databázi nebo id časopisu v lokálním katalogu.

Správa

Do WWW SFX admin modulu byly přidány nové nástroje: definice pravidel zobrazení, nastavení proxy, nastavení pro přímý odkaz (direct link).

SFX tlačítko u každého objektu umožní rychlé otestování SFX nabídky pro vybraný objekt přímo v SFX admin modulu.

Pomocí nového nástroje pro zobrazení dostupnosti objektu je přehledně a jednoduše zobrazeno překrývání licencí – tedy jsou zobrazeny jen ty časopisy, které má knihovna dostupné současně v různých databázích.

Objekty je možné vyhledávat podle vydavatele či lokálního identifikátoru.

Nastavení institucí je možné nahrávat pomocí Dataloaderu. Informace o omezení přístupu k objektu podle institucí je indikována už na úrovni nejvyšší, tedy na úrovni zobrazení cílové databáze.

Dávkově – pomocí cron plánovače – je nyní možné spouštět: Threshold Tool, Lookup Tool, Target Matcher.

Více informací na <http://sfx.cuni.cz/>.

SFX na Univerzitě Karlově

Na Univerzitě Karlově v Praze (UK) je déle než dva roky využíván SFX server provozovaný Národní knihovnou v Praze v rámci Jednotné informační brány. Pro rozšíření nabídky přidáných služeb a optimalizaci nabídky služeb studentům a pracovníkům UK byl koncem roku 2004 zakoupen vlastní server pro UK.

SFX server UK bude provozován Ústavem výpočetní techniky. Nastavení SFX serveru, nabídka služeb bude připravována ve spolupráci se všemi knihovnami Univerzity Karlovy.

Pro úvodní nastavení SFX serveru Univerzity Karlovy bude využito zkušeností s využíváním SFX serveru Jednotné informační brány (JIB) – na SFX serveru UK budou nastaveny všechny služby SFX serveru JIB, které jsou relevantní pro uživatele UK.

Dále bude nabídka služeb rozšiřována o propojení na databáze specifické pro UK evidované na Bráně k informacím UK (BI UK). Na portálu BI UK jsou evidovány všechny databáze, k nimž má celá univerzita nebo některá část univerzity zakoupen přístup. BI UK provozuje Ústav výpočetní techniky ve spolupráci se všemi knihovnami UK.

Nabídka SFX bude dále rozšiřována o odkazy na užitečné a zajímavé služby podle doporučení knihovnic a knihovníků z knihoven UK.

Pro SFX UK budou spuštěny také informační stránky na adrese sfx.is.cuni.cz. Zde uživatelé najdou podrobné informace k databázím a službám dostupným prostřednictvím SFX serveru UK a návody k práci s SFX. Studenti a zaměstnanci UK na informačních stránkách najdou také odkaz na seznam všech on-line časopisů přístupných na UK generovaný ze znalostní báze SFX i odkaz na Citation Linker pro rychlé vyhledání primárního dokumentu na základě znalosti citace – bibliografických údajů o dokumentu. Autorizovaní knihovníci a knihovnice najdou na informačních stránkách odkaz na statistiky využívání databází a služeb prostřednictvím SFX.

U SFX serveru UK bude spuštěna jedna instance SFX, kterou budou sdílet všechny fakulty a části UK. Na základě IP adresy bude SFX server UK rozlišovat, ze které fakulty či části UK uživatel přichází, a podle toho nabízet relevantní služby. Pakliže se objeví potřeba nabídky SFX serveru pro jednotlivé fakulty nebo ústavy UK detailněji odlišit, budou zakoupeny a spuštěny instance SFX vyhrazené pro dané fakulty resp. ústavy.

SFX server UK bude integrován (propojen) s ostatními systémy provozovanými knihovnami UK – s lokálně provozovanými knihovními systémy T Series, s centrálně provozovaným knihovním systémem Aleph, s metavyhledávacím systémem MetaLib i se systémem pro správu digitálních sbírek DigiTool.

Po spuštění modulů informačního systému UK a e-learningového systému UK bude SFX propojen i s těmito systémy.

Od začátku roku 2005 probíhají přípravné práce na spuštění SFX serveru UK, veřejné spuštění SFX serveru UK je plánováno na duben 2005.